

Богдан Богданов е роден в София през 1940 г. Завършва класическа филология в Софийския университет (1963). Специализира в Атина. През 1976 г. защитава кандидатска дисертация, а през 1986 г. става доктор на филологическите науки. От 1989 г. е професор в Софийския университет. Председател е на настоятелството на Новия български университет.

Професор Богданов е известен с книгите си в областта на старогръцката литература и култура: „От Омир до Еврипид“ (1971, 1993), „Омировият епос“ (1976), „Мит и литература“ (1985), „Романът – античен и съвременен“ (1986), „История на старогръцката култура“ (1989), „Орфей и древната митология на Балканите“ (1992), „Старогръцката литература“ (1992).

ПРЕДГОВОР

*За особеностите на литературния анализ
с оглед на урока по старогръцка литература*

Тази книга не е популярно четиво, нито изследователски труд. Основната ѝ задача е да помогне на учителя при подготовката на уроците по старогръцка литература. Отгук и интересът към произведенията от класическия период, включени в учебната програма. Главите, които се занимават с тях, ще ползват и учениците, докато предговорът и първата глава са предназначени специално за учителя.

Преподаването и изобщо разбирането **на древните литератури** върви основно по два пътя. Анализиранияте текстове или се поставят в открит общочовешки контекст, или се подлагат на конкретно историческо тълкуване. За второто са необходими солидни познания и предварителна подготовка, каквато често има само специалистът. Нужно е и историческо вчувствуване, което, колкото и да се вярва, че е постижимо, поне не е широко достъпно. Конкретноисторическото тълкуване не може да остане специална и затворена процедура. Наблюдението над древните текстове опира до вечни или дълготрайни човешки ценности и идеи. Добрият анализ не би ги подминал, нито би им придал фалшив преходен смисъл. По-скоро би потърсил мярката между преходноисторическото, по-дълготрайното и вечното. При другия основен, далече по-достъпен начин на тълкуване – поставянето на текстовете в общочовешки контекст, тълкувателят няма за задача да изведе преходните елементи. Той им придава друг, превратен, по-общ или съвременен смисъл. Привлечен от трайното и общочовешкото в художествения текст, той го откъсва от мярката, която има в отношението му с конкретно-

историческата преходност, и по този начин го преувеличава и всъщност променя.

При наличието на двата пътя по-добрият е средният, търсенето на мярка между познаването на принципно чуждата реалност на древните художествени текстове и удоволствието да се регистрира и отнесе към нея дълготрайно ценното, устояващите на промените на времето ценности. Такава е и задачата на *учебния анализ*. Учителят трябва да примири сложността на вникването в непознатия свят с яснотата на припознатите основни измерения на човешката вселена. Това се налага от особеностите на юношеското мислене, за което очевидната действаща на чувствата простота има надмошци над гъвкавата аналитико-синтетична мисловност.

Добрият урок по старогръцка литература се нуждае от опора в определени общи положения, които не е необходимо да се излагат и дори да се споменават пред учениците. Учителят може да разполага с тях във фона на водения с учениците диалог. Подобни общи положения, отнасящи се до учебния анализ и до особеностите на старогръцката литература, са изложени в настоящия предговор и следващата първа глава.

Урокът има определена задача, търси се постигането на определено знание. Но то е по-ползено, ако едновременно с това скрито и без коментар се възпитават вкус към литературните текстове на миналото и изобщо умение да се разбират чуждото и отдалеченото от нас. За да стане това по-лесно и по-сигурно, е добре да се използват и косвени средства, на първо място *допълнително четиво*, което усилява уменията за самостоятелно общуване с художествените текстове и косвено подпомага разбирането на трудните поетични произведения, включени в учебната програма. Допълнителното четиво трябва да бъде по-леко. Басните на Езоп, „Характерите“ на Теофраст, „Успоредните животописи“ на Плутарх, „Диалозите“ на Лукиан по занимателен път ще улътнят разбирането на възвишената сериоз-

ност на Омировия епос или на апическата трагедия. Те ще послужат едновременно за почивка, контраст и фон на самия урок, а в друг план ще дадат знание за иначе непонятната класическа древност.

За изграждането на вкус към древната литература особено принос има *визуалното знание*. С всички възможни средства трябва да се оживява представата за елинския пейзаж, мраморните храмове, морето, изгледа на античния град, външния вид на древните хора. Още по-добре, ако може да се разгледа статуя от по-ранното елинско време и чрез нея да се направи внушение за простата хармония и величието на древното гръцко изкуство.¹ Полезен би бил и непосредственият досег с античните паметници в музея.

Особено значение за пълноценното възприемане на древните литературни творби има *снимката*, на който се подлагат. Във всеки отделен случай учителят трябва да прецени кое да разгледа и назове пряко и кое да остави на втори план или изобщо да пропусне. Красивото, хуманното, изящството и великолепието не бива непременно да се подчертават. Те често губят стойността си, ако не се оставят на спокойното самостоятелно възприемане на ученика.

Добрият анализ би трябвало да обема всички страни на произведението, не само темата, сюжета, идеите и човешките образи, но и някои конкретни прояви на текста – строежа на отделен пасаж, ритъма на някакъв диалог, контрастното следване на епизоди. Нужно е да се изгради или поне да се внуши представа за целостността на творбата. Затова е важно анализът да започва свободно и с внимателно постепенно отделяне на същественото от несъщественото да се достига до самата същност на едни или други избрани от учителя проблеми. В края е добре да се потърси отново по-свободна

¹Напомня се формулата на Винкелман, немски историк на изкуството от XVIII в., с която той характеризира духа на елинското изкуство и култура. Вж. Й. Й. Винкелман. История на изкуството на древността. С., 1970.

неаналитична форма на разбиране, която да възстанови първоначалното непосредствено впечатление от художествения текст.

Разбира се, учителят не може да не се съобразява с възможностите на своите ученици. Често е по-полезно да се изостави цялостното обхващане на определена творба, особено при по-голям обем на текста, ако то налага прилагането на неразбираеми схеми, и да се предпочетат епизодът и отделната сцена. В случая те са по-подходящи за конкретно наблюдение.

Както при самостоятелното четене на древна творба, така и в процеса на учебния анализ съществува реална опасност от *осъвременяващо тълкуване*. То се явява най-вече с желанието да се внесе идейна или емоционална яснота при разбирането на анализираната творба. Ето два примера.

Определени съвременни представи пречат да се възприеме конкретното съдържание на великолепния откъс от шеста песен на Омировата „Илиада“ – *срещата на Хектор и Андромаха*. Да накараме учениците да си представят Андромаха като съвременна жена, е наистина полезно, така образът придобива като че ли реалност. Но по този начин няма как да не ѝ припишем качества, които тя не притежава. Андромаха е спътница в живота и вярна съпруга на Хектор, но тя не е личност с равни на съпруга си права. Не го е познавала до брака, не е имала право на избор, нито би могла да го напусне по своя воля. Животът на Хектор е в буквалния смисъл на думата неин живот. Всичко това дълбоко я отличава от съвременната жена, която избира, обича и съществува като напълно равна на мъжа личност. Една погрешна стъпка и образът на Андромаха, прибързано осъвременен, може да загуби реалното си историческо съдържание. Затова при тълкуването на подобни човешки образи трябва да се започва с различното и преходното и тогава да се преминава към не-преходните черти, които често се оказват и съвременни.

Друг класически случай на осъвременяване е смисълът на *бунта на Терсит* от втора песен на Омировата „Илиада“. Тълкуването на тази сцена отдавна се използва за идейно възпитаване на ученика. Често това се прави грубо за сметка на историческата истина. Хулните думи на Терсит срещу Агамемнон наистина крият протест срещу алчните знатни. Те съдържат в контекста си и моменти на социално самосъзнание, което обаче не е непосредствена даденост. За откритото съществуване на подобно самосъзнание е все още рано в епохата, когато се оформя Омировият епос. Основната обществена ценност тогава е благополучието на колектива. Затова, бидейки негов рушител, Терсит е преди всичко отрицателен образ. По логиката на епическата идеология той няма право на плячка, защото не притежава войнска доблест. Затова е грозен и страхлив. Неясните тонове на зараждащия се социален протест са предадени крайно косвено и преобърнато като морални несъвършенства на едно лице. Историческата истина изисква да разграничим възможността Омировият епос да изрази начеващото социално разслоение и съпътстващото го самосъзнание на онова време и действителната форма, в която то се изразява. Това е свързано с немалко мисловно и дидактическо усилие. Учителят трябва да свърже в единна обяснителна процедура историческите познания за Омировото общество с романтичното отношение на епическия поет към неговите ценности и в същото време да отговори и на нашето съвременно очакване за социалния смисъл на откъса.

Важен проблем на преподаването на литературните произведения от епохата на старогръцката класика, който като много други общи положения трябва да остане скрито знание за преподавателя, е въпросът за **подхода към литературата и литературното произведение**. Учебният идейно-естетически анализ всъщност е една от основните прояви на среден път, съчетаващ различните видове подход към литературната творба. Той е пряко свързан исторически със старогръцката лите-

ратура. Тъй като в различните епохи са подхождали различно към литературното произведение, в резултат от вече двувековно тълкуване в по-новото време старогръцката литература е изпитала всички възможни видове подход и това по своеобразен начин я е превърнало в изпитан обект за анализ. Към нея се е подхождало социологически, културно-исторически, теснофилологически и формално, биографически и импресионистично критически.

При опита да се внесе ред във видовете разбиране на литературата и във видовете анализ на литературното произведение се очертават три основни насоки на подход – предимно *съдържателен*, предимно *формален* и предимно *прагматичен*, занимаващ се със съдбата на литературния текст в условията на неговото ползуване. Не само учебният идейно-естетически анализ, но и всеки конкретен анализ на литературен текст съчетава тези три погледа независимо от превеса на един или друг от тях.

Още в древното си съществуване старогръцката литература изпитва трите вида подход. Най-ранен пример за съдържателно тълкуване е т. нар. *алегореза* – филолозите от пергамската школа² търсят в странните образи и във фабулата на Омировите поеми символично закодирани основни космологични знания, предавани на бъдните поколения от поета. Особено развитие получава в елинската древност формалният подход в александрийската филологическа школа³. Внимателното изследване би открило и други прояви на съдържателен и формален подход в античността.

В това отношение новото време предлага по-разгърнатата картина. Напразно бихме търсили в античността при-

²Пергамска филологическа школа – наречена по името на древния Пергам (в съвременна Мала Азия), град и държава в епохата на елинизма. Основател на школата е ученият Кратет от Малос (II в. пр. н. е.).

³Александрийска филологическа школа – наречена по името на град Александрия, столица на елинистическия Египет. Вж. по-подробно бел. 3, с. 38.

мери за *социологическия подход*, т. е. за съдържателно тълкуване на литературните текстове като продукт или отражение на определена социална действителност. По определени исторически причини това става възможно през XIX в. *Културно-историческото подхождане* също получава развитие от XIX в. насам на основата на съвременното разбиране за история и култура. И ако античното време познава биографията като литературнокритически жанр, тя не познава *биографичното тълкуване* на литературни текстове, което се развива след епохата на романтизма, след оформянето на възгледа, че литературната творба е своеобразно изражение на авторовата личност. Един вид съдържателен подход, биографичното тълкуване има сериозен дял в съвременния учебен анализ. Към старогръцката литература то е трудноприложимо, първо, защото за живота на великите творци на елинската древност в повечето случаи притежаваме откъслечни данни, после, защото авторите от по-ранното време творят принципно несубективно.

В съвременната история на литературнокритическия анализ съдържателният подход постоянно се ограничава и измества от прояви на формалния подход, от наблюдения над стила, стиховата форма, композицията и общо строежа на литературното произведение. Основният спор между съдържателното и формалното тълкуване, когато се противопоставят едно на друго, е по въпроса кой е специфичният предмет на литературния анализ – дали съдържанието и смисълът на текста, или художествените средства и езикът, чрез които се предава определено съдържание.

Днес е ясно, че това противопоставяне е изкуствено и че както в областта на съдържанието смисълът на литературния текст винаги надхвърля това, което влага като намерение авторът, така областта на формата не е нещо само традиционно заемано и в този смисъл инструментално – формалните средства са и носители на смисъл,